

לקיימו, הא מקיים כלאים אינו אלא מדרבנן לרבנן דר"ע, וכתב דאיצטריך לאשמענין דאסור להשקותו דלכו"ע אסור מה"ת כו'.

הנה תירוצו לא מחזור וגם קושיתו לא קשה מידי, דהא י"ל דר' יוחנן מוקים להך ברייתא כר"ע דמקיים כלאים הוא בלא תעשה מן התורה והרי בגמרא מכות (דף כא ע"ב) אמרין מתניתין מני ר"ע היא, ולמה לא נאמר דהך ברייתא דתורת כהנים ר"ע היא, וביותר לפמש"כ הכ"מ הנזכר בשם הירושלמי (ריש פ"ח דכלאים) דגם רבנן דר"ע ס"ל דמקיים כלאים אסור מן התורה, וא"כ אפשר דגם אליבא דרבנן אתיא הך ברייתא, דבקונה כרם זרוע כלאים עובר הישראל באיסור כלאים מה"ת.

והנני חוזר למה שנסתפקתי אם מעשה הקנין חשיב מעשה ללקות עליו משום מקיים כלאים, וקצת יש לדון דגדר מקיים הוא שעשה איזה מעשה להצמיח פרי וחשיב מקיים כלאים, משא"כ קנין השדה הזרועה זהו מילתא אחריית שאינו נוגע לקיום הפרי, וכן משמע פשטות הלשון בפירוש הר"ח שעל גליון הגמרא במו"ק (דף ב ע"ב) שכתב המקיים כלאים לוקה, "פי' מקיים בכלאים שמצא שדה זרועה כלאים ועבדה הוא וצמחה ונתקיים הכלאים בעבודתו שגורם לו הצמחה והפרחת פירי". משמע להדיא דמקיים היינו שעושה מעשה להצמיח הפרי, אבל לא כן הוא שיטת רש"י ותוס' והערות במסכת מכות (דף ד ע"ב) ורש"י בע"ז (דף סד ע"א) וכן התוס' שם, דרש"י ותוס' פירשו דעשה גדר קטן סביב הכלאים והערות מפרש דבלי שום מעשה נמי חייב משום מקיים, הרי דכולהו ס"ל דמקיים הוא אם מניח להזרעים שיצמחו בתוך שדהו אף על גב שאינו עושה כלום להרבות צמיחתם מכל מקום בכלל מקיים הוא, משום דהם מתקיימים בתוך שדהו, וממילא בקונה שדה זרועה כלאים יש לדנונו שהוא מקיים כלאים במעשה.

סימן לא

זריעה על פני המים בשביעית

בזמן האחרון נעשה נסיון חדש באחת המושבות החדשות, לזרוע על פני המים, באופן זה שמעמידים פחים גדולים מלאים מים, או שעושים בורות בעומק האדמה בנויים מבפנים בכותלי בנין של ביטון, ממלאים אותם מים ובתוך המים משימים זבל חימי ועל המים פרושה רשת של חומי ברזל וזרעים על גבי הרשת והשרשים נכנסים לתוך המים, ונסיון זה הצליח שהיה להם יבול כפול ומכופל, והשאלה

כלאי הכרם של ישראל ואסור לקיים, וכמו שכתבתי לעיל דבקנייתו הרי הוא מקיים כלאים, ויש לדון דזה בכלל מקיים כלאים במעשה דלוקה להכ"מ בשם הירושלמי, אבל זה ניחא לפירוש הפ"מ דלקח ירקה של גינה היינו שקנה גם הגינה עצמה עם הירק, אבל בביאור הגר"א מפרש דלא קנה אלא הירק לחוד, וקרקע הגינה נשארה ביד הגוי, ואם אינו נוהג בשל גוי הדרא קושיא לדוכתא, דלמה הזוהירו לעקור תיכף את הכלאים, הא בשל עכו"ם אין כלאים נוהג לר"י לשיטתו דלא קדשה לעתיד לבא. **ונראה** דהא דאין כלאים נוהג בשל עכו"ם אף דנוהג גם בחורץ לארץ מדברי סופרים, היינו משום דעכו"ם לאו בר תקנתא דרבנן הוא וזה אינו אלא אם גם הפירות שייכים להעכו"ם, אז אמרין דלדידיה לא תקנו חיוב כלאים מה שאין כן בפירות שדה של עכו"ם הקנויים לישראל והפירות גדלים והולכים ברשות הישראל, פירות כאלה נכנסים במסגרת התקנה שתקנו לחייב פירות חוץ לארץ בכלאים מדברי סופרים, כי הלא פירות הללו של ישראל נינהו, ומה בכך שהקרקע קנויה לעכו"ם, הא גם קרקע של חו"ל נתחייבה בכלאים, וכל שהפירות מתגדלים ברשות הישראל חל עליהו תקנתא דרבנן לחייבם בכלאים, וממילא מרגע זה שקנה את הגינה ופירות של ישראל נינהו, שוב אסור בקיומם, ולכן אמר לו ר"י צא ולקוט שיעקרום תיכף שלא יהא כמקיים כלאים, וכן אומר ר' יוחנן גופיה לקמן (פ"ז ה"ג) "תפתר בגוי שזרע כרמו כלאים ולקחו ממנו ישראל", כאן מפורש דאע"ג דיש קנין לעכו"ם ואין כלאים נוהג בו זה אינו אלא כל זמן שהוא ברשות הגוי, אבל מרגע זו שהישראל קונה ממנו חוזר הדין על הקונה שהוא נאסר בקיומו, וכן נימא בההיא דלקח ירקה של גינה וכמו שנתבאר.

ואכתי יש לדון דנהי דהירושלמי הנו' שפיר מיתוקם בכלאי הכרם וכמוש"כ בביאור הגר"א, אבל עדיין יש להבין דאמאי לא ניחא ליה לפרש כהפ"מ דבכלאי זרעים מיירי, ולכן נראה דלישנא דר' יוחנן קשיחיה מאי דאמר לו לפי השוק מכור הא משנה שלמה שנינו ריש פ"ח דכלאים דכלאי זרעים מותרים באכילה ומאי קמ"ל ר' יוחנן, ואי משום מעשה שהי' כך היה ומשום דהי' אינש דלא גמיר, מ"מ קשה דהירושלמי לא היה לו להביא דבור זה השנוי כבר במשנתנו, ולכן ניח"ל להגר"א לאוקמי בכה"כ דהשתא טובא קמ"ל דבשל גוי אף כה"כ מותר, וכמו שנתבאר ובוזה דברי הגר"א ברורים ואין צריך להגהה.

ג.

שוב ראיתי בחזו"א (סימן יג או"ק טו) שעמד על הירושלמי הנזכר, בהא דר' יוחנן מוקים לה בגוי שזרע כרמו כלאים ולקחו ממנו ישראל דהקונה אסור

הובאה לפני — ע"י הרה"ג הנהלת ישיבתנו ומעוד כמה רבנים — מה הן לשביעית הבע"מ, אם יש היתר לזריעה זו שאינה כסתם זריעה בארץ ממש.

א.

בבואי אל העיון אקדים לדבר בזריעה אחרת שבמקצתה היא מסוג זריעה שכעין זו שאינה נזרעת בשטח הארץ ממש, שנחלקו בה גדולי עולם אם יש לה כל דיני חובת קרקע שדה וכרם, וכבר נשאל הרא"ש בתשובותיו (כלל ב סימן ד) על כרם הנטוע בקרקע שעל פני הגג אם הוא חייב בערלה ובתרו"מ, והשיב הרא"ש: יראה לי דכל כה"ג חייב בתרומה ובערלה, דלא איירי הגמרא לפטור אלא מן הזרוע בדבר המטולטל כגון עציץ וספינה וכו'. ועוד תנן במסכת מעשרות (פ"ה מ"ב) בצלים שהשרישו בעלייה טהרו מלטמא, נפלה עליהם מפולת והם מגולים הרי אלו כנטועים בשדה, ע"כ. הרי מבואר דגידולין הללו שלא גדלו בשדה עצמה אלא בעפר שע"ג אויר המפסיק בין הנזרעים לקרקע עולם, יש להם כל דין ארץ וחייבים בכל חיוב של עבודת קרקע, אולם בביאור הגר"א (יו"ד סימן רצד ס"ק סג) משיג על הרא"ש וכתב דראייתו של הרא"ש מפ"ה דמעשרות תמוהה, דדוקא לענין טומאה אמרו שיהא דינם כמחומר ולא לתרומה כמ"ש בתוספתא פ"ג דמעשרות, ומ"ש נפלה עליהם מפולת לא קאי על עלייה, אלא בארץ ממש עכ"ל. ולפי"ז יש מקום לדון גם בנידוננו שיש הפסק בין הזרעים לקרקע עולם, דאין זה בכלל זריעה בארץ, ולא יהא נוהג בהם דין שביעית דתליא בזריעה של שדה דוקא.

ומעתה אפשר לומר דשאלתנו אם יש דין שביעית דהיינו איסור עבודת קרקע וחלות קדושת שביעית על הגידולין מהזרוע על פני המים, תליא בפלוגתת הרא"ש עם הביאור הגר"א, דלביאור הגר"א דבמפסיק אוירא חשיבי כתלושין ולא גידולי הארץ ניהו, הרי יש לדון דמכל שכן דגידולי המים דיש הפסק בין הזרעים לקרקע עולם אין להם דיני חובת קרקע, אבל להרא"ש דהפסק אויר אינו מוציאם מדין חובת קרקע, אם כן גם בנידון דידן בזריעה שע"ג המים, יש להם דין זריעה בקרקע. אבל אחר העיון י"ל דלא דמיא כלל, דבין להרא"ש ובין לביאור הגר"א אין לדונם כגידולי הגג בין לקולא ובין לחומרא, דלדונם לחומרא ע"פ שיטת הרא"ש דהפסק אויר לא משוי להו כתלושין, י"ל דשאני הכא בזרוע בעפר שע"פ הגג, שעצם מעשה הזריעה כזריעה מעלייתא דעלמא היא, שהרי זרוע בעפר ממש אלא שיש כאן הפסק אויר בין עפר הזרוע ובין קרקע עולם, וס"ל להרא"ש דהפסק אויר לאו כלום הוא, משא"כ בנדון שאילתנו שיש שינוי בעצם הזריעה שלא נזרעת בקרקע כלל אלא במים. בכה"ג יש לדון

דאין זה בכלל זריעה, וכן לביאור הגר"א אין להוכיח דהפסק המים משוי להו כתלושין ואין זה גידולי הארץ, דיש לדון לאידך גיסא, דנהי דאויר מפסיק ודנים אותם שאינם גידולי הארץ, אבל מים אינם מפסיקין וכדאמר רבא (גיטין דף ח ע"א), ע"כ לא קאמרי רבנן התם אלא בספינה דלא מפסיק אוירא, דמיא כארעא סמיכתא דמיא, אבל עציץ דמפסיק אוירא לא, הרי מבואר דלענין הפסק כדי לפוטרו משביעית וממעשרות יפה כח האויר מהמים, דהפסק של אויר מהני טפי לאפקועי מחיוב שביעית מהפסק של מים, דכמליא עפר דמי ואינם מפסיקים.

ב.

ולפום ריהטא רציתי לומר, דדין הגידולים של זריעה ע"ג מים תליא בפלוגתא דר' יהודה ורבנן, דפליגי בעפר חו"ל הבא בספינה לארץ בזמן שאינה גוששת, דלרבנן חייב במעשר ובשביעית ור' יהודה פוטר (גיטין דף ז ע"ב), ולפי"ז בנ"ד שהזרעים הם ע"ג מים בתוך פחים עומדים ע"ג הקרקע דומיא דספינה גוששת לכולי עלמא חייבים במעשר ובשביעית. אבל שוב ראיתי שאין הנדון דומה, דהתם בספינה פליגי בה רש"י ור"ת, ורש"י כתב: והספינה של חרס ואינה צריכה לינקב אם היתה מונחת בקרקע, ולר"ת נראה להיפך. דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא בעי נקיבה שהוא מתלחלח יותר מן החרס, עכ"ל. ולפי זה בנ"ד בזרוע ע"ג המים שבפחים של מתכת דהוי כעציץ שאינו נקוב הרי לכו"ע לא חשיבי כזרועין בארץ. חדא, ועוד דבנ"ד השאלה היא אם הזריעה ע"ג מים הוי בכלל זריעה ואינה דומה כלל לזריעה שבספינה, דהתם עצם הזריעה היא בעפר ככל זריעה דעלמא וחשיבא כזריעה מעלייתא, משא"כ ע"ג מים יש לדון אם יש לזה שם זריעה. **והנה** בגמרא ע"ז (דף לח ע"ב) מצינו שהיו רגילין לזרוע ע"ג מים, דאמרינן שם, תניא היא המטילא, היא פשילא, היא שיעתא וכו', היכי עבדו מיתו ביזרא דכרפסא וביזרא דכיתנא, וביזרא שבליליתא ותריו להו בהדידי בפשוירי ושבקו ליה עד דמקבל (עד דמצמח) ומייתי חצבי חדתי ומלו להו מיא ותריו בהו גרגישתא ומדבקין בה ועיילין לבי בני אדנפקי מלבלבי ואכלי מינייהו, ופרש"י דהיינו ששורין אותן במים עד שצומחין, הרי שהיו נותנים הזרעים במים כדי שיעמחו, ולכאורה אם איתא דדין זריעה על המים הוא כמו זרוע בקרקע, א"כ כיצד עבדו כן ולמה לא נאסר משום זרוע כלאים, נהי דכלאי זרעים אינם נאסרים באכילה, אבל עצם הזריעה הרי"ז ל"ת שבתורה. אמנם לפי מה דמבואר בירושלמי ריש ערלה הכל היכא דכתיב "שדה" ממעט בית, וגבי כלאים הלא כתיב שדך לא תזרע כלאים, שדה ולא בית נחא, אבל עדיין יקשה דמאי דממעטינן מהאי קרא

נמי, התם קא עביד לישא, פי' שנדבקין זב"ז וכו' ע"ש דמשמע דאין חייב אלא בפשתן משום לש אבל בחיטי ושערי פטור כמ"ש (סימן שמ סעי"ב), ועוד קשה, למה לי בפשתן טעמא משום לש, הו"ל לומר משום זורע, וי"ל דבפשתן חייב תיכף כשנותנו במים משום לש, אבל בחטים ושעורים אינו חייב אלא בשורה זמן ארוך כמו חצי יום ולהכי נקט השורה, וכן מעשים בכל יום שנותנים חטים למים ומאכילין לבהמות, עכ"ל. וא"כ הדין קיים דשפיר חייבין על זריעה במים משום זורע. וראה בצ"ח (שבת דף יז ע"ב) שהביא מקור לדברי הרמב"ם.

ויש להעיר על דברי הרמב"ם והשו"ע שהבאתי לעיל, שסתמו דבריהם דהשורה חטים ושעורים במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא, הא סתם שריה במים הוא בכלי, ומסתבר דלא עדיפי מים מזורע בעפר שבכלי שאינו מנוקב דאינו חייב משום זורע, ולמה יתחייב בזורע במים, ולא הו"ל לסתום אלא לפרש דדוקא בזורע במים שבכלי שדינו כמנוקב לכל חד כדאית ליה, לרש"י בכלי חרס ולר"ת בכלי עץ.

וכדי לתרץ זה אקדים מה שנשאל ומה שהשיב בתשובות הרדב"ז (ח"ה סימן אלף תרי"א) על דברי הרמב"ם הנז' וז"ל: שאלת עמש"כ הרמב"ם דהשורה חטין ושעורין וכיוצא בהן במים הרי"ז תולדת זורע וחייב בכל שהוא, ושאלת מאין הוציא זה הדין, ומ"ט שהרי אפילו יעמדו שם ימים רבים לא יצמחו כיון שאין שם עפר. תשובה, הכא כמאי עסקינן בשורה אותם לזמן מרובה כדי שיהיו נוחין לזריעה ויצמחו מהרה, וזהו תולדת זורע וכו', ומסתברא לי שאם שרה אותם במים ונתכוין לתקן אותם לטחינה דחייב משום טוחן שזה ממלאכת הטחינה היא, עכ"ל. הנה הרדב"ז והמג"א כמעט ששניהם דבר אחד אמרו, דיש חילוק בין ששורה אותם לזמן מרובה ובין שורה לזמן מועט, דחייב זריעה אינו אלא בשריה של זמן מרובה, אבל כשעה מועטת ליכא משום זריעה, ורק בזרע פשתן מתחייב תיכף בנתינתו לתוך המים לא משום זורע אלא משום לש. ובזה מתיישבת קושית המג"א, דשוב אין סתירה לפסק הרמב"ם מגמרא זבחים (דף צד ע"ב), אלא דמ"מ חלוקים הרדב"ז והמג"א בטעמו של דבר שמתחייב משום זורע, דלהמג"א הוא מכלל תולדה דמלאכת זורע, דנתינה למים זריעה היא, אבל להרדב"ז אין זה זורע ממש אלא משום דהכנה לזריעה חשיבה ג"כ ממלאכת זריעה, ולא מטעמיה של המג"א דבזמן מרובה צומחים שם אף שהם במים, אלא ס"ל דאף שאין כאן צמיחה כלל כל זמן שהם במים כדבריו של השואל שם, אבל שרייתן מכשירתן לקרב צמיחתן כשיזרעו בקרקע, ואקרוי צמיחה נמי זריעה היא, וזהו יסוד חדש במלאכת שבת, דאע"ג דעצם המלאכה עדיין לא הותחלה, מ"מ

דשדך דבבית שריא, היינו לענין איסורא דאורייתא, אבל מ"מ מדרבנן אסור אף בבית, וכמוש"כ הרמב"ם בהל' מעשר (פ"א ה"י) לענין חיוב מעשרות, אילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם, עכ"ל, וא"כ ה"ה לענין כלאים, דאע"ג דמה"ת מותר לזרוע בבית מ"מ מדרבנן אסור, וכדאיתא במנחות (דף ע ע"א) אמר שמואל הזורע כלאים בעציץ שאינו נקוב אסור, והרי עציץ שא"נ פשוט דמהתורה אינו בכלל שדה, ומ"מ אסורו מדרבנן, וא"כ קשה הך דהמטליא, דכיצד זרעו תלת ביזורני מתלתא מיני כחד בבת אחת, דאפילו בבית הו"ל לאוסרו כמו שאסרו מדרבנן לזרוע בעציץ שאינו נקוב.

אבל באמת מההיא דע"ז לא קשיא כל כך, דהתם קאי על הא דתנו רבנן הקפריסין והקפלוטות והמטליא וכו' דקא חשיב ואזיל הדברים שמוחר לקנותם מהגויים, וא"כ בשל גוים מיירי, וכן נח אינו מצווה על כלאי זרעים ונמצא דאין כאן איסור זריעה, או נאמר דבשל חו"ל מיירי דאין כלאי זרעים נוהגים בחו"ל, אלא דאי משום הא, הא זהו ברייתא, וסתם ברייתא בא"י היא שנויה, ואין לאוקמי דדוקא על חו"ל נשנית, וכן אין לומר דזריעה זו שבמים היתה בכלי שאינו מנוקב ולא הוי זריעה בארץ, דהא במנחות (דף ע') מבואר דגם בעציץ שא"נ אסור מדרבנן.

ואולי אפשר לומר, דכיון שבתחילה גדלו יחד ונעשו גוף אחד שוב אין בזה איסור זריעה, ומכ"ש דאין בזה משום מקיים, ולכן שריא לשימם בכלי שני לאחר שנעשו גוש אחד, וראיתי שכע"ז כתב הגאון רא"י קוק, והביא לזה ראיה מירושלמי ריש כלאים וממילא דאין ראיה מכאן שלא אמרו בעציץ שא"נ.

ג.

ובשו"ע או"ח (סימן שלו סעיף יא) איתא השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים הרי"ז תולדת זורע וחייב בכל שהוא, והוא מדברי הרמב"ם בהלכות שבת (פ"ח ה"ב), הרי לפנינו דזריעה ע"ג מים זריעה ממש היא להתחייב עליה מן התורה משום זורע. הן אמנם דהמג"א תמה על דין זה, אבל הוא מוסיף לה והוא מפרק לה, וז"ל המג"א: וצ"ע דבזבחים (דף צד ע"ב) אמרינן שרה זרע פשתן במים מ"ט חייב אילמא משום דמצמח במים והו"ל זורע אי הכי חטים ושעורים

* 1 וח"א העיר על דברי, דהרי בתוספתא פ"ג ממעשרות אמרו המטליא לא נהגו בה חכמים היתר לא למעשרות ולא לשביעית, וא"כ מוכח דבשל ישראל איירי, ואפשר דהעובדא היתה שנשאלו על מטליא שנגמרה ולא נהגו היתר למעשרות ולשביעית, אבל לא נשאלו משום כלאים, דכלאי זרעים בעציץ שאינו נקוב לא אסרו בקיומו.

ד.

ולכאורה יש להעיר מההיא דמנחות (דף פד ע"א) רמי ליה רמי בר חמא לרב חסדא, תנן שומרי ספיחין בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, ורמינהו לאכלה ולא לשריפה, א"ל רחמנא אמר לדורותיכם ואת אמרת תיבטל, הרי דר"ח מוכיח מהאי קרא דלדורותיכם דמותר להקריב עומר מפירות שביעית, דאל"כ הא לא משכחת לדורותיכם. ואם איתא דזריעה ע"ג מים לא נאסרה בשביעית, א"כ הא שפיר משכחת לה הקרכת עומר בשביעית מתבואה שנזרעה וגדלה ע"ג מים דאין בה איסור שביעית, ומנ"ל דמקריבין עומר מתבואה שיש בה קדושת שביעית, אלא ודאי דתבואה שגדלה ע"ג מים נמי יש בה דין גידולי שביעית, וכן יש להעיר מקושיית התוס' (מנחות שם סוד"ה שומרי ספיחין) שהקשו, ולר"ע דאמר ספיחין אסורין, הא בעינן ממשקה ישראל, כלומר דמקשים דלר"ע כיצד משכח"ל הבאת העומר בשביעית, ומאי קושיא, הא משכח"ל מגידולי זריעה שר"פ המים, מכל זה משמע דגם בגידולי מים יש קדושת שביעית, ועוד, דלא היו צריכים כלל לשכור שומרי ספיחין ולשלם להם מתרומת הלשכה, אלא היה להם להביא את העומר מתבואה הגדילה ע"ג מים אם נאמר דבגידולי המים אין איסור שביעית.

אולם י"ל דדין הבאת העומר, וכן איסור חדש בגידולי המים, תליא ג"כ בהחקירה דנן אי נוהג שביעית בזריעה שעל פני המים, דאם נאמר שאין שביעית כתבואה שנזרעה ושבגדלה ע"פ המים משום דושבתה "הארץ" כתיב ואין מים בכלל ארץ, א"כ יש לדון דאין איסור חדש בגידולי המים, וגם אין עומר בא מגידולין כאלה, כפי מה דקיי"ל כרבנן דאין העומר בא אלא מן הארץ, וכדכתיב "וכי תבואו אל הארץ וקצרתם את קצירה והבאתם" (ויקרא כג, י), וממילא דמסוגית הגמרא דכאן אין הכרע לענין גידולי המים אם יש בהם משום איסור שביעית או לא, דהשתא ניחא שפיר הוכחת הגמרא דע"כ עומר בא מפירות שביעית דהא ממה נפשך אם יש איסור שביעית בגידולי המים הרי מוכח מקרא דלדורותיכם שהעומר בא מתבואה של חדש, ואם אין איסור בגידולי המים הרי אין עומר בא מהם, א"כ שוב מוכח דהעומר בא מספיחי שביעית, וכדדייק האי קרא דלדורותיכם.

ובאופן אחר אמרתי דמה"ט אין להקשות בההיא דמנחות (דף פד ע"א) דמכיון דאפשר להביא עומר מגידולים שעל פני המים, א"כ מנ"ל מהאי קרא דלדורותיכם דהעומר בא מפירות שביעית, די"ל בהקדם מה שנסתפקתי דאולי אין להביא את העומר מגידולי המים משום דבהבאת העומר כתיב "ראשית קצירכם", ואלו גידולי מים הרי אינם בכלל קציר דאין להם חיבור וניטלים ביד והעומר מצותו בקצירה, ואע"ג דנחלקו

חייב על ההכנה וקירוב למלאכה. (ויעוין בכלכלת שבת לבצל "תפארת ישראל" על משניות במלאכת אופה (מלאכה יא) שכתב שרק מבשל שייך לומר דהכנה היא כמלאכה).

וא"כ לכאורה פשוט דבשורה חטים ושעורים במים שבכלי, אע"פ שהכלי אינו נקוב חייב משום זורע, דלהרדב"ז כל חיובו של שורה במים אינו משום שהוא יונק מקרקע הארץ, אלא על עצם השרייה הוא חייב, דהשרייה מכשרתו להיות נזרע, וא"כ ממילא דאין נפקא מינה בין נקוב לשאינו נקוב, ומה"ט שפיר פסקו הרמב"ם והשו"ע דהשורה חטים ושעורים במים חייב משום זורע, ולא הוזכר כלל דתליא אם הכלי יש לו דין נקוב, משום דבאמת בכל אופן שהוא חייב, בין נקוב ובין שאינו נקוב, לשיטת הרדב"ז דכל חיובו הוא משום דהוי הכנה דמלאכה.

אולם כד נעיין בשיטת הרדב"ז הגו' שאומר בביאור דברי הרמב"ם דמה שמחייב משום זורע בשורה חטים ושעורים במים דלאו זריעה ממש הוא, וכל חיובו הוא דהוי הכנה לזריעה, יש מקום לחקור ולומר דדוקא בזריעה של הכנה מחלק הרמב"ם בין חיוב שבת לשביעית, כיון דהשרייה במים אינה מגדלת פירות, אלא רק הקדמה לזריעה שיהיו מוכנים להזרע בארץ אחרי השרייה, ככה"ג אין מקום לחייב בזה משום שביעית, דנהי דחשיב מלאכה מעין זריעה שחייבין עליה בשבת, אבל עכ"פ עבודת קרקע איננה, וי"ל דמה"ט מתיר הרמב"ם לשורות זרעים במים כדי לזרעם במוצאי שביעית, אבל בנ"ד שהזריעה היא במים, ולא משום הכנה והקדמה לזריעה שניה אשר יזרע אח"כ, דזריעה הזאת שנתחדשה בזמן האחרון היא מצמחת פירות גמורין, ואין זה בגדר הכנה לזריעה אלא אדרבה זריעה זו מביאה להם יכול יותר מזריעה שבקרקע ממש, זה לא מבואר ברמב"ם שזריעה זו מותרת גם בשביעית, דאין הנדון דומה לדינו זה של הרמב"ם שכתב ושורין את הזרעים בשביעית, דטובא איכא לחלק בין השרייה של הרמב"ם שאינה אלא הכנה לזריעה, ובין נ"ד דאין זה שרייה אלא זריעה ממש, ולאצמוחי פירי קא עבדי, ויש לדון דחמיר טפי ואסור, ואע"ג דיש לבצל דין לחלוק ולומר דמה בכך שהיא זריעה ממש הרי סוף סוף תולדה היא ותולדות לא אסרה תורה בשביעית, י"ל דבהא גופא יש לדון, דדילמא זה שהרמב"ם אומר דהשורה חטים ושעורים במים חייב משום תולדת זורע, זהו דוקא בשרייה שאינה זריעה ממש אלא הקדמה לזריעה לכן תולדה היא ולא אב, משא"כ שרייה דנ"ד דהוי זריעה גמורה, דכן דרכו של זורע להשליך זרעים כדי שיצמחו ויגדלו גידולין, ומעשה זריעה יש כאן לכל פרטי, אולי זה לא יחשב תולדה, ויש בזה משום שדך לא תזרע.

במצא קצור, וקי"ל דמצא קצור אינו קוצר, מ"מ יתכן דהאי לדורותיכם דכתיב בעומר על כל האמור בפרשה נאמר, להורות שתמיד ולדורות יביאו את העומר בקיום מצות קצירה. וא"כ שוב ראה לדורות מצותו שיקצרו ויביאו, דעל כרחק דיש מצוה להביא מהגדל בשדה ולא מהגדל במים, ועוד אפ"ל דאין זה נחשב ללחם מן הארץ, וע"כ אין יוצאין במצה כזו דאין לחם כזה חייב בחלה ואין בזה איסור חדש, דלא עדיף מכמהין ופטירות.

ה.

וראיתי שבמנחת חינוך (מצוה לב) בדין זורע דן בנידון ואלו תורף דבריו, זורע במים כיון דהזריעה שהיתה במשכן היו זורעים כדרך כל הארץ זריעה באדמה, אין שייך לומר דהזורע במים הו"ל תולדה, כי אין דמיון כלל לקרוא לזה זורע דלא שייך זריעה כלל במים א"כ על הזריעה עצמה במים אינו חייב כלל, ואם זרע ולא צמח או שלקחה תיכף מן המים ודאי פטור, דלא שייך תולדות זורע כלל, כי מה ענין מים לאדמה, ואינו דומה האב לתולדה כלל, אבל השורה במים עד שצמח חייב על הצמיחה, דהצמיחה שפיר הו"ל תולדות צמיחה בדבר הגדל מן הארץ, דשם צומח וכאן נמי צומח הו"ל דמיון, א"כ בשורה במים אינו חייב עד שצמח, ובלא צמח, על הזריעה עצמה במים אינו חייב, דזריעה במים לזריעה על הארץ אין לה דמיון כלל, א"כ במים אינו חייב עד שצמח והו"ל כמו אפיה, והנה בשורה עד שצמח הדבר פשוט דחייב דהו"ל תולדה וכו', ולבסוף מסיים וגם אפשר דהצמיחה לא הוי זריעה כמוש"כ תוס' ר"ה ט' ע"ב דכל הזרעים גדלים בשביעית, עכ"ל, הנה פשוט לו להמנ"ח דזריעה במים אין לה שייכות למלאכת זריעה משום דבמים אין זה זריעה כלל, וכנראה שלא ראה דברי תשובות הרדב"ז שהבאתי לעיל, שהוא מפרש דברי הרמב"ם שאומר דהשורה חטים ושעורים הרי זה חייב משום זורע, דזה לא משום דצמחו במים, אלא מתוך דשרייתן מכשרתן שיהיו נוהגין לזריעה דהכנה לזריעה כזריעה, ושפיר חייב משום זורע. אלא דלפי דברי המנ"ח דבמים אין שייך זריעה כלל, הרי יש לדון דלענין שביעית אין זה בכלל זריעה, וכדאמר דאין לדמות מים לאדמה.

ומה שמצדד דמ"מ יש חילוק בין מים לאדמה, דבזריעה באדמה חייב תיכף ומיד, אפילו אם קדם וסילק את הזרעים קודם שצמחו, אבל במים אינו חייב עד שיצמחו, דצמיחה חשיב זריעה גם במים, הנה הוא בעצמו גילה דעתו דאין זה ברור, וכי "אפשר דצמיחה לא הוי זריעה". והנה מה שמביא סייע לדבריו דזה מותר מכח דברי התוס' דר"ה (דף ט), כד נעיין לכאורה אין הנדון דומה, דהתוס' מוכיחים שפיר דבזמן שאין

איסור שביעית אין סברא לאסור נטיעה משום דמביא לידי גידול בשביעית, דהא כל אילן גדל בשביעית וא"כ לעולם יהא איסור ולא משכחת היתר נטיעה כלל, משא"כ בנדון של המנ"ח אנו דנין שבזמן איסור זריעה יהא אסור לזרוע על המים משום דמביא לידי צמיחה, כאן לא שייך טעמו של התוס' דא"כ יהא איסור לעולם, שהרי אנו רק על זמן איסור זריעה אנו דנין ואין לנו הוכחה שלא לאסור בזמן איסור זריעה בשביל שיבוא לאצמוחי פירי שיש בה איסור משום זריעה.

וכן יש להעיר דהדברים מצד עצמן קשים להולמם, דלפי מה דנקט דמעשה זריעה אין כאן משום דבמים לא שייך זריעה, וכל האיסור הוא משום הצמיחה, זה תימה, וכי הוא המצמיח בידיו, הרי הצמיחה ממילא נעשית, ומנ"ל לחייבו על דבר הבא מאיליו, ואינו דומה לזריעה שעצם הזריעה נאסרה, ובהכי חייביה רחמנא, ועוד, דאם מעשה זריעה אין כאן למה מתחייב על הצמיחה, ומה שכתב לחייב על הצמיחה, משום דהצמיחה הו"ל תולדת צמיחה בדבר הגדל מן הארץ, דשם צומח וכאן נמי צומח, לכאורה אין זה בכדי נתינת טעם, דבכל זריעה שחייבין עליה, עיקר האיסור שמתחייב עליו הוא מעשה הזריעה, דעל מעשיו מחייבים אותו ולא על דבר הנעשה ממילא, ומה שייך לומר דצמיחה הוי תולדה דצמיחה. ואחרי שהניח יסוד לומר דבמים אין זה מעשה זריעה למה מתחייב על הצמיחה, ואי נימא דמה דחייב על הצמיחה, הפירוש הוא שחייב על הזריעה משום הצמיחה, א"כ מנ"ל דזורע במים אין לו שייכות לזריעה, אם נניח דעצם איסור זריעה הוא משום דמביא לידי צמיחה, א"כ למה בזורע על המים נאמר דאין זה זריעה, אדרבה היא דומה ממש לכל זריעה דעלמא, דמה דרכו של זורע לאצמוחי פירי כן זורע זה הר"ז מביא לידי צמיחה גמורה ולמה לא נאמר דזריעה מעלייתא היא ובכלל שדך לא תזרע הוא, וכפשטות לשון הגמרא בגיטין (דף ח ע"א), "מאי כארעא סמיכתא דמיא", כלומר דלא דמיא להפסק אויר, אלא דהמים כעפרא דארעא חשיבי, ואין זה הפסק דהוי כנזרעו בארץ.

ולכאורה תוספתא ערוכה היא דזריעה על גבי מים אין לה דין זריעה, דתניא בתוספתא דכלאים (פ"א ה"ט) הזורע ע"ג סלע ועל גבי אמת המים פטור, וכן בירושלמי סוף פ"ק דכלאים מודה ר' שמעון בן לקיש בזורע על גבי הים ע"ג פטורה ע"ג סלעים ע"ג טרשים שהוא פטור, ומכיון דלגבי איסור כלאים אמרינן דזורע על גבי מים אין זה בכלל שדך לא תזרע כלאים, ממילא דה"ה לשביעית לאו בכלל שדך לא תזרע הוא, אבל מסתבר מאד דהתוספתא והירושלמי תרוייהו בדבר ההוה דברו, וסתם זורע ע"פ המים הוא זורע לאיבוד, שבפועל לא היתה כאן זריעה מעולם, לא

זריעה ולא צמיחה, אלא שהשליך זרעים לתוך המים, ולא הגיעו לידי זריעה וצמיחה, דומיא דעל גבי טרשים וע"ג סלעים דלא ה' כאן זריעה, משא"כ בנ"ד שחידשו לזרוע ע"ג מים זריעה שהיא ברת קיימא, והגידולים עושים פרי, אפשר לומר דהוי בכלל זריעה ממש לכל דבר.

ו.

שוב ראיתי בחשובות "שדה הארץ" (ח"ג הלכות שמיטה סימן כ"ח) להגאון ר' אברהם מיוחס ז"ל שכתב וז"ל: חבצלת שעוקרין ממנה שרש קטן מן הקרקע וזורעין אותו בתוך כלי זכוכית וממלאין אותו מים ונותנין בפי הכלי דבר מועט של אדמה אם יהיה מותר לעשות כן בשביעית, נ"ל דאסור לזרוע, דדינו כעציץ שאינו נקוב דאמרו במשנה (דמאי פ"ה מ"י) דאינו כארץ, ובפיה"מ להרמב"ם כתב, דאף דמדאורייתא פטור ממעשרות מדרבנן מיהא חייב, וכן פסק בפ"א מה' תרומות הט"ו וכמו לענין תרומ"מ כן לענין שביעית דמדרבנן אסור, שהרי הרמב"ם השוה דין תרומות ושביעית יחד כמש"כ פ"א מתרומות (ה"ד) דסוריא אף דבכל דבר דינה כחול, מכל מקום תרומות ומעשרות ושביעית שוין, וכ"כ בפ"ד מה' שמיטה ויובל הכ"ז, וא"כ כמו שגזרו בתרומ"מ בעציץ שאינו נקוב אטו נקוב דדינו כמחובר, כמו כן הכא בשביעית וכו' ואין לומר דמכיון דמעיקרא בזמן הבית עציץ שאינו נקוב הוא מדרבנן, עתה בזמן הזה דעיקרו מדרבנן א"כ הוי גזירה לגזירה ולא גזרינן ויהא מותר, זה אינו, דחדא גזירה היא דגזרו בזה"ז נמי כי היכי דלא לישתכח תורת שביעית, ולצורך קיום גזירה זו גזרו נמי על עציץ שאינו נקוב אטו נקוב, והא בלא הא לא קיימא, ולא הוה כגזירה לגזירה כמו שכתבו התוס' בכמה דוכתי וכו', עכ"ל. הרי דשיטתו של המחבר הזה דלמים יש דין קרקע לענין זה, אלא שאם הוא בכלי בעציץ שאינו נקוב לא גרע מים מעפר, ויש לזה דין עציץ שאינו נקוב ומדרבנן אסור לזרוע, וממילא דיש על הפירות דין פירות שביעית מדרבנן, וא"כ אין המים מצילין מאיסור שביעית.¹

מסקנא דמילתא בהא סלקינן, דזריעה ע"ג בריכות של מים הבנויות בקרקע האדמה, יש להן כל דין זריעה בארץ למעשרות ולשביעית, וכלשון הגמרא בגיטין (דף ח ע"א) "דמיא כארעא סמיכתא דמיא", דהיינו דאין המים מפסיקים בין הזרעים לארץ ודינם כמו שנזרעו בארץ ממש, ואפילו הזרעים ע"ג מים

* 1 וחכ"א העיר לי ד"ל דבעציץ שא"נ הטעם הוא שאין זה דרך זריעה (ראה רש"י שבת דף ק"ח ע"א ד"ה לאו היינו רבייתיה) משא"כ הכא, דעיקר גידולו הוא באופו זה.

שבעצצים אם יש להעצצים דין עציץ נקוב כמו עציץ של חרס, לשיטת רש"י דחרס אין צריך נקיבה, וגם שאינו נקוב כנקוב דמי, או בחביות של עץ לשיטת ר"ת דשל עץ לעולם דינו כנקוב, הנה אסור לזרוע בהם בשביעית שהרי דינם כארץ ממש, ובפחים של מתכת דמסתבר דיש להם דין עציץ שאינו נקוב ואין דינו כארץ, מ"מ לענין לזרוע ע"ג מים שבהם אסור, שהרי כבר גזרו חכמים על שאינו נקוב אטו נקוב, וא"כ בזרוע במים דבנקוב מן הדין אסור, שוב גם שאינו נקוב נכלל בגזירת אינו נקוב אטו נקוב, ואסור מדרבנן.

ואין להקשות דמצאנו בפלוגתא דר"י ורבנן בעפר חול"ל הבא בספינה לארץ דבאינה גוששת, לר' יהודא פטור, והיינו משום דחשיב כעציץ שאינו נקוב, והרי הברייטא מיירי בין למעשר ובין לשביעית, ד"ל דהא דפוטרי הוא מדאורייתא, אבל לענין דרבנן לא פליג וחייב בין במעשר ובין בשביעית, ואע"ג דלר"י הוי כעציץ שאינו נקוב, מ"מ יש בו דין שביעית מדרבנן. וכן משמע מרש"י בגיטין (דף ז ע"ב ד"ה באנו למחלוקת).

סימן לב

זרע ע"י גרמא בשביעית, וזריעה ע"י עגלה מנוקבת

נשאלתי בענין עבודת הזריעה ע"י עגלה מנוקבת, שנהגו בזמן האחרון לזרוע את השדה בדרך הל"כה של הבחמה המושכת בקרון, מה דינה לענין איסור שביעית.

א.

לכאורה יש לדון בזה בתרתי, בין לענין הלא תעשה ד"שדך לא תזרע" ובין לענין העשה ד"ושבתה הארץ", דבאמת יש לעיין בכלל בכל עבירות לא תעשה אי במעשה גרמא נמי עובר בל"ת, או נאמר דגרמא לאו עשיה היא דלאו כמאן דעביד בידים הוא, וחדא מגו חדא קא מבעיא לי, דאף את"ל דגרמא לאו בכלל הל"ת, משום דמעשה זריעה אסרה תורה וכאן הוא אינו עושה אלא גרמא בעלמא, אכתי יש לדון דמ"מ עשה ד"ושבתה הארץ" יעבור אע"פ שאינו אלא גורם, דטובא יש לחלק בין העשה והל"ת, דהל"ת אזהרה רידה נאמרה בלשון נוכח "שדך לא תזרע", ושפיר יש לדון דאין גרמא בכלל, דהא חשיבא כאילו נעשית מאיליה ולא כמאן דעביד איהו בידים הוא, ולא עבר על הל"ת, משא"כ העשה שהתורה מזהירתו שהארץ תשבות, מה בכך שהוא אינו אלא גורם ולא עביד בפועל, אבל הרי זה מצוה דרמיא עליה היא, שהוא מזהיר ועומד לשמור